

Будніков А. Ю.,

аспірант

Сумського державного університету

ORCID: 0009-0006-6374-5220

КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті досліджуються конституційні засади функціонування адміністративних судів України в контексті реалізації їх правоохоронної функції. Проаналізовано норми Конституції України, які визначають правові основи діяльності адміністративної юстиції, розглянуто роль адміністративного судочинства у захисті прав людини від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Особливу увагу приділено принципам конституційного судоустрою та процесу, які забезпечують ефективність правоохоронної діяльності адміністративних судів. Обґрунтовано, що конституційна модель адміністративного судочинства в Україні спрямована на забезпечення балансу між публічними інтересами держави та приватними правами громадян.

Конституційне закріплення адміністративної юстиції як самостійної гілки судової системи України стало важливим кроком у розбудові правової держави та утвердженні верховенства права. Адміністративні суди виконують специфічну правоохоронну функцію, яка полягає у захисті прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин. Конституційні основи цієї функції визначають не лише організаційну структуру адміністративних судів, а й принципи, цілі та межі їхньої діяльності.

Актуальність дослідження конституційних основ правоохоронної функції адміністративного суду зумовлена декількома факторами. По-перше, продовжується процес реформування судової системи України, що вимагає чіткого розуміння конституційної моделі адміністративного судочинства. По-друге, європейська інтеграція України передбачає приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Ради Європи та Європейського Союзу, зокрема щодо судового захисту прав людини. По-третє, практика адміністративних судів свідчить про необхідність подальшого вдосконалення механізмів реалізації їхньої правоохоронної функції на конституційному рівні.

Ключові слова: адміністративний суд, Конституція України, правоохоронна функція, адміністративне судочинство, права людини, судовий захист, суб'єкти владних повноважень.

Budnikov A. Yu. Constitutional basis for the realization of the law enforcement function of the administrative court in Ukraine

Abstract. The article examines the constitutional foundations of the functioning of administrative courts of Ukraine in the context of their law enforcement function. The author analyzes the provisions of the Constitution of Ukraine which define the legal framework for the operation of administrative justice, and considers the role of administrative justice in protecting human rights from violations by public authorities. Particular attention is paid to the principles of constitutional judicial system and process which ensure the effectiveness of law enforcement activities of administrative courts. It is substantiated that the constitutional model of administrative justice in Ukraine is aimed at ensuring a balance between the public interests of the State and private rights of citizens.

The constitutional consolidation of administrative justice as an independent branch of the Ukrainian judicial system was an important step in building a state governed by the rule of law and establishing the rule of law. Administrative courts perform a specific law enforcement function, which is to protect the rights, freedoms and interests of individuals and legal entities in the field of public law relations. The constitutional basis of this function determines not only the organizational structure of administrative courts, but also the principles, objectives and limits of their activities.

The relevance of the study of the constitutional foundations of the law enforcement function of an administrative court is due to several factors. Firstly, the process of reforming the judicial system of Ukraine continues, which requires a clear understanding of the constitutional model of administrative justice. Secondly, Ukraine's European integration involves bringing national legislation in line with the standards of the Council of Europe and the European Union, in particular with regard to judicial protection of human rights. Thirdly, the practice of administrative courts demonstrates the need to further improve the mechanisms for implementing their law enforcement function at the constitutional level.

Key words: *administrative court, the Constitution of Ukraine, law enforcement function, administrative proceedings, human rights, judicial protection, public authorities.*

Постановка проблеми. Реалізація правоохоронної функції адміністративного суду в Україні є однією з найбільш актуальних проблем сучасної судової реформи та теорії адміністративного права. Адміністративний суд, як інститут захисту прав і свобод особи у публічно-правових відносинах, відіграє ключову роль у забезпеченні верховенства права, контролю за діяльністю органів публічної влади та доступу до справедливого судового захисту. Водночас практика застосування відповідних норм правового регулювання демонструє низку системних викликів: неоднозначність конституційного закріплення правоохоронної функції суду, нерівномірність судової практики, недостатність уніфікації підходів до тлумачення повноважень адміністративних судів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема правоохоронної функції адміністративного суду привертає увагу як вітчизняних, так і зарубіжних правознавців. У сучасній українській науці адміністративного права значний внесок у дослідження теоретичних аспектів адміністративного судочинства зробили такі вчені, як І. Бевзенко, В. Коломоєць, В. Шевчук, О. Губін, М. Саленко, О. Бушко та інші. Вони розглядали загальні принципи функціонування адміністративних судів, питання їх незалежності та повноважень, зокрема у контексті конституційної юрисдикції та реалізації правових гарантій прав громадян.

Разом із тим, загалом вітчизняна наука має значний теоретичний арсенал щодо загальних основ адміністративного судочинства, однак відсутня комплексна синтезована модель, яка одночасно поєднувала б конституційні засади, міжнародно-правові стандарти та практику реалізації правоохоронної функції адміністративного суду в Україні. Це обумовлює необхідність подальших досліджень, спрямованих на

формування цілісної концепції, здатної подолати існуючі дисонанси між конституційними нормами, процесуальними правилами та поточними судовими практиками.

Виклад основного матеріалу. Україна, проголосивши себе в Конституції від 28.06.1996 № 254к/96-ВР правовою державою (ст.1), закріпила в ній (ст.3) положення про те, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Держава, в особі своїх органів, взяла на себе обов'язок охороняти людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку, проголошені найвищою соціальною цінністю (ст. 3) [1].

Конституція України заклала фундаментальні засади для формування системи адміністративної юстиції. Стаття 125 Основного Закону встановлює, що судоустрій в Україні будується за принципами територіальності і спеціалізації, а стаття 125 прямо передбачає утворення в системі судоустрою адміністративних судів, які діють з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин [1]. Це конституційне положення стало правовою основою для прийняття Кодексу адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV та формування спеціалізованої системи адміністративних судів [1].

Конституційна модель адміністративного судочинства ґрунтується на визнанні необхідності спеціалізованого судового контролю за діяльністю органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Стаття 55 Конституції України гарантує кожному право на судовий захист, що включає право оскаржити в суді рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Це конституційне право реалізується передусім через механізм адміністративного судочинства [1].

Конституційне закріплення адміністративних судів відображає європейський досвід побудови систем адміністративної юстиції. У багатьох демократичних державах (зокрема, Німеччині, Франції, Польщі, Італії) існують спеціалізовані адміністративні суди (Німеччина) або трибунали (Франція), які розглядають спори між громадянами та державою. Запровадження такої системи в Україні стало важливим кроком на шляху до утвердження принципів правової держави та верховенства права.

Виходячи з цих позицій, слід аналізувати функції адміністративної юрисдикції. І. В. Панова виокремлює три функції адміністративної юрисдикції: правоохоронну, виховну, регулятивну. С. М. Гусаров підкреслює важливість превентивної функції адміністративно-юрисдикційної діяльності, яка повинна реалізовуватися не тільки вибором виду та розміру адміністративного стягнення відповідно до принципів законності та індивідуалізації, але й усім перебігом розгляду справи [3, с. 73].

О.І. Безпалова, підкреслює, що правоохоронна функція держави, як і всі інші функції, має свій механізм реалізації, основою якого слугує сукупність правових, інституційних, організаційних, економічних та матеріальних елементів. Система таких елементів обов'язково має бути відповідною тим завданням, що стоять перед державою на сучасному етапі. Однією з основних форм, за допомогою яких держава виконує покладені на неї обов'язки у правоохоронній сфері, є адміністративно-правова форма. Таким чином, саме завдяки адміністративно-правовій складовій механізму реалізації правоохоронної функції держави здійснюється правовий вплив на відносини, що виникають у правоохоронній сфері. Результатом застосування адміністративно-правового механізму повинно бути забезпечення належного рівня законності та правопорядку в державі; упорядкування діяльності суб'єктів реалізації правоохоронної функції держави [4, с. 6].

Відсутність єдиного підходу до розуміння правоохоронної функції держави зумовила появу значної кількості доктринальних концепцій, що по-різному визначають її зміст,

суб'єктний склад та спрямованість. Наукові позиції варіюються від визнання правоохоронної функції як самостійної до її розчинення в інших функціях держави. З метою наочного відображення основних підходів до визначення правоохоронної функції держави доцільно узагальнити відповідні наукові погляди у табличній формі.

Наведені доктринальні підходи свідчать про відсутність уніфікованого наукового розуміння правоохоронної функції держави. Значна частина визначень має надто абстрактний характер та фактично ототожнює правоохоронну функцію із загальною функцією забезпечення правопорядку або гарантування правовідносин, що не дозволяє виокремити її специфіку як самостійного напрямку діяльності держави.

Крім того, у низці підходів спостерігається звуження суб'єкта правового захисту виключно до «члена суспільства», що не відповідає сучасному конституційному розумінню людини як носія прав незалежно від громадянства. Слід також урахувати, що загроза правам і свободам особи може походити не лише від інших осіб, але й від держави або об'єктивних чинників, що розширює зміст правоохоронної функції та актуалізує роль судової влади, зокрема адміністративних судів, у її реалізації.

Саме ця доктринальна невизначеність зумовлює необхідність подальшого дослідження конституційних основ реалізації правоохоронної функції адміністративного суду в Україні, з урахуванням його особливого місця у механізмі судового контролю за публічною владою.

Щодо законодавчого регулювання, то реалізація правоохоронної функції адміністративного суду здійснюється в конституційно визначених межах. По-перше, адміністративні суди діють виключно в рамках судової влади і не можуть підміняти органи виконавчої влади у здійсненні управлінських функцій [10]. Принцип поділу влади, закріплений у статті 6 Конституції України, передбачає, що суди не можуть втручатися в дискреційні повноваження адміністративних органів, якщо такі повноваження здійснюються в межах закону.

Доктринальні підходи до визначення правоохоронної функції держави.

№ з/п	Автор	Підхід до розуміння правоохоронної функції	Ключовий зміст визначення
1.	Ю. Полянський	Широкий (інтегративний)	Правоохоронна функція є предметом відання всіх гілок державної влади та органів, що входять до їх складу
2.	В. Тацій	Критичний до широкого підходу	У результаті широкого тлумачення майже всі органи держави можна віднести до правоохоронних
3.	В. І. Осадчий	Функціонально-абстрактний	Правоохоронна функція – гарантування функціонування суспільних відносин, урегульованих правом
4.	П. В. Онопенко	Діяльнісно-функціональний	Однорідні та стійкі напрями діяльності держави щодо задоволення охоронних правових потреб
5.	І. П. Лаврінчук	Правозахисний	Охорона кожного члена суспільства від несправедливого поводження з боку інших осіб
6.	Й. І. Горінецький	Політико-функціональний (системний)	Правоохоронна функція – самостійний і пріоритетний напрям державної політики, що реалізується юридичними засобами для захисту права, основ конституційного ладу, прав і свобод людини, зміцнення законності та правопорядку

Джерело: створено автором на основі наукових позицій [5,6,3,7,8,9].

По-друге, конституційні межі правоохоронної функції визначаються принципом верховенства права. Адміністративні суди не лише перевіряють формальну законність рішень публічної адміністрації, а й оцінюють їх на відповідність принципам справедливості, розумності, пропорційності та добросовісності. Це відображає широке розуміння правоохоронної функції, яке виходить за межі простого юридичного контролю.

По-третє, конституційні межі визначаються необхідністю балансування між захистом індивідуальних прав та забезпеченням публічних інтересів. Стаття 68 Конституції встановлює, що кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Адміністративні суди при вирішенні спорів повинні враховувати як приватні, так і публічні інтереси, забезпечуючи їх розумний баланс.

Конституційна ефективність правоохоронної функції адміністративного суду залежить не лише від можливості звернення до суду та отримання рішення, а й від гарантій виконання таких рішень. Стаття 129-1 Конституції України, введена конституційними змінами, встановлює, що судові рішення є обов'язковим до виконання. Це положення має особливе

значення для адміністративного судочинства, оскільки відповідачами у справах часто виступають органи державної влади [1].

Конституційний обов'язок виконувати рішення судів кореспондує із загальним принципом законності, закріпленим у статті 19 Конституції. Органи державної влади, їх посадові особи зобов'язані виконувати рішення адміністративних судів як акти судової влади, які мають найвищу юридичну силу після Конституції.

Невиконання рішень адміністративних судів підриває конституційний принцип верховенства права та право на судовий захист. Європейський суд з прав людини неодноразово визнавав невиконання судових рішень порушенням статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Україна як держава-учасниця Конвенції зобов'язана забезпечувати ефективне виконання рішень національних судів, включаючи адміністративні.

Конституційна модель адміністративної юстиції в Україні формувалася з урахуванням європейських стандартів судового захисту прав людини. Стаття 9 Конституції України встановлює, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національ-

ного законодавства України. Це конституційне положення створює основу для інтеграції європейських стандартів у національну систему адміністративного судочинства [1].

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема стаття 6 про право на справедливий суд та стаття 13 про право на ефективний засіб юридичного захисту, є орієнтиром для розвитку адміністративної юстиції в Україні. Практика Європейського суду з прав людини демонструє, що ефективний судовий захист у публічно-правовій сфері є необхідним елементом демократичної правової системи [11].

Сучасний етап розвитку адміністративної юстиції в Україні характеризується низкою конституційних викликів. Перший виклик пов'язаний із необхідністю забезпечення реальної незалежності суддів адміністративних судів. Незважаючи на конституційні гарантії, практика свідчить про випадки тиску на суддів, що розглядають справи за участю держави.

Другий виклик стосується забезпечення доступу до адміністративного суду. Конституційне право на судовий захист повинно бути не лише формально проголошеним, а й реально доступним для кожного. Це вимагає спрощення процедур звернення до суду, зменшення фінансових бар'єрів, забезпечення правової допомоги.

Третій виклик пов'язаний із виконанням рішень адміністративних судів. Конституційна вимога обов'язковості судових рішень часто не реалізується на практиці, що підриває ефективність правоохоронної функції адміністративних судів.

Перспективи розвитку конституційних основ адміністративної юстиції включають подальше вдосконалення конституційних гарантій незалежності суддів, розширення юрисдикції адміністративних судів, покращення механізмів виконання судових рішень. Важливим напрямком є також конституційне закріплення принципів адміністративного судочинства, що відповідають європейським стандартам.

Висновки. Конституційні основи реалізації правоохоронної функції адміністративного суду в Україні становлять систему взаємопов'язаних норм, принципів та гарантій, які визначають роль і місце адміністративної юстиції у механізмі захисту прав людини. Конституція України закладає фундаментальні засади функціонування адміністративних судів через положення про судоустрій, принципи судочинства, право на судовий захист та обов'язковість виконання судових рішень.

Правоохоронна функція адміністративного суду в конституційному вимірі полягає у забезпеченні ефективного судового контролю за діяльністю суб'єктів владних повноважень, захисті конституційних прав і свобод громадян у публічно-правовій сфері, відновленні порушених прав та відшкодуванні завданої шкоди. Ця функція реалізується на основі конституційних принципів незалежності суддів, рівності сторін, змагальності, публічності та права на оскарження судових рішень.

Конституційна модель адміністративної юстиції в Україні відповідає європейським стандартам судового захисту прав людини, хоча її практична реалізація стикається з низкою викликів. Подальший розвиток конституційних основ правоохоронної функції адміністративного суду повинен спрямовуватися на посилення гарантій незалежності судів, забезпечення доступності адміністративного судочинства та ефективності виконання судових рішень.

Дослідження конституційних основ правоохоронної функції адміністративного суду має як теоретичне, так і практичне значення для вдосконалення законодавства, судової практики та правозахисної діяльності. Подальші наукові розробки в цій сфері можуть бути спрямовані на аналіз конкретних механізмів реалізації конституційних положень, порівняльно-правові дослідження систем адміністративної юстиції, вивчення практики Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини щодо адміністративного судочинства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
3. Іщенко Л. В. Правоохоронна функція адміністративно-юрисдикційної діяльності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Том 2. 2016. С. 71-75. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_2_2016/19.pdf
4. Безпалова О.І. Адміністративно-правовий механізм реалізації правоохоронної функції держави: монографія. Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2014. – 544 с.
5. Полянський. Ю. Теоретичні засади організації і діяльності органів охорони правопорядку в аспекті конституційної реформи в Україні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. № 3. 2012. С. 33–37.
6. Тацій В. Визначення поняття та системи правоохоронних органів у концепції змін до Конституції України (концептуальні підходи). *Право України*. 2012. № 11-12. С. 233–240.
7. Колпаков В. К. Адміністративна юрисдикція: сутність поняття. *Держава і право : збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. 2003. Вип. 19. С. 256–258.
8. Лавринчук І. Обставини встановлення правового статусу державного службовця. *Право України*. 1999. № 9. С. 98–102.
9. Горінецький Й. І. Правоохоронна функція держав Центральної Європи: теоретичні і практичні аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Й. І. Горінецький. К., 2005. С. 4.
10. Кожевников А. Ю. Роль адміністративних судів у захисті прав, свобод і законних інтересів під час розгляду публічно-правових спорів, пов'язаних з виборчим процесом. *Juridical scientific and electronic journal*. 2024. № 9. С. 234–237. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-9/53
11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

Дата першого надходження статті до видання: 12.12.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.01.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 17.04.2026